

ΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΤΩΝ ΑΝΟΙΚΤΩΝ ΠΟΛΕΩΝ ΤΟΥ Υ.Χ.Ο.Π.

ΝΤΙΝΑ ΒΑΪΟΥ - ΚΩΣΤΗΣ ΧΑΤΖΗΜΙΧΑΛΗΣ

Θα θυμόσαστε όλοι τον υπουργό της Ν.Δ. κ. Λάσκαρη που, με αφορμή την απεργία των τραπεζιτικών το 1979, είχε κάνει την περιφνημη δήλωση ότι «καταργήθηκε η πάλη των τάξεων». Στις αρχές Μαρτίου του 1984 ο υπουργός ΧΟΠ κ. Α. Τρίτσης έκανε μια αντίστοιχη δήλωση ότι «καταλύεται ο διαχωρισμός πόλη-χωριό» με την εφαρμογή του νέου φιλόδοξου προγράμματος του υπουργείου του για τις «Ανοιχτές Πόλεις». Οι εφημερίδες των ημερών εκείνων και το σχέδιο που έδωσε το ΥΧΟΠ στη δημοσιότητα περιεγράφαν σε αδρές γραμμές τις προθέσεις του προγράμματος.

«Με την εξάπλωση της Επιχείρησης Πολεοδομική Ανασυγκρότηση» (ΕΠΑ) στον αγροτικό χώρο, 10.000 περίπου οικισμοί, χωριά, οργανώνονται σ' ένα εθνικό σύστημα 494 «Ανοιχτών Πόλεων» στην επαρχία. Καταλύεται ο διαχωρισμός πόλη-χωριό. Το επίπεδο των υπηρεσιών και της πολιτιστικής, κοινωνικής και τεχνικής υποδομής του αγροτικού χώρου αναβαθμίζεται στο αντίστοιχο επίπεδο του αστικού χώρου... Για την αναβάθμιση του επιπέδου ζωής, δεν θα απαιτείται πλέον η μεταφορά του αγροτικού πληθυσμού –μετανάστευση– στην πόλη. Η πόλη πηγαίνει σ' αυτόν. Τη θέση των 12.315 σημερινών οικισμών (οργανωμένων σε 6.039 Ο.Τ.Α.) παίρνει ένα «ενιαίο οικιστικό σύστημα 546 μονάδων».

Τα λιγοστά και περιορισμένα σε έκταση κείμενα του ΥΧΟΠ (δύο αν δεν κάνουμε λάθος), που περιγράφουν τις «Ανοιχτές Πόλεις», και οι σκόρπιες δηλώσεις των αρμοδίων, δεν βοηθούν να καταλάβουμε αν πρόκειται για χωροταξικό σχεδιασμό ή για πλάκα, όπως παρατήρησε και η Ελ. Πορτάλιου σ' ένα αντίστοιχο σχόλιό της στον *Δεκαπενθήμερο Πολίτη* (No 12, 6.4.84, σελ. 29). Δυστυχώς, ένα από τα πιο δυσάρεστα και επικίνδυνα φαινόμενα που δημιούργησε η κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ, υπήρξε η επανάπαυση –σε όσους βέβαια επέκρατησε– ότι η πτώση της Δεξιάς συνεπάγεται αυτόματα την απαρχή μιας ουσιαστικά νέας πορείας της ανάπτυξης στη χώρα. Λυσιμνήθηκαν γρήγορα οι αναλύσεις και υποχώρησαν οι διαπιστώσεις ότι η «άλλη» ανάπτυξη που ευαγγελίζονταν το ΠΑΣΟΚ δεν διασφαλίζεται από μια μεταβολή κυβερνητικού τύπου, αλλά από συγκεκριμένες σε βάθος αλλαγές και ρήξεις των δομών της εξουσίας, από μια συνεχή κριτική συμμετοχή του λαού. Αντί γ' αυτά, είχαμε μια εύκολη ρητορεία προεκλογικού τύπου για «αυτοδύναμη ανάπτυξη, αποκεντρωμένη και υπερήφανη, χωρίς εξαρτήσεις από την ΕΟΚ» κ.λπ., που κυριαρχεί ακόμη στους δημόσιους χώρους, (υποβαθμίζοντας και γελοιοποιώντας τα οράματα της αριστεράς).

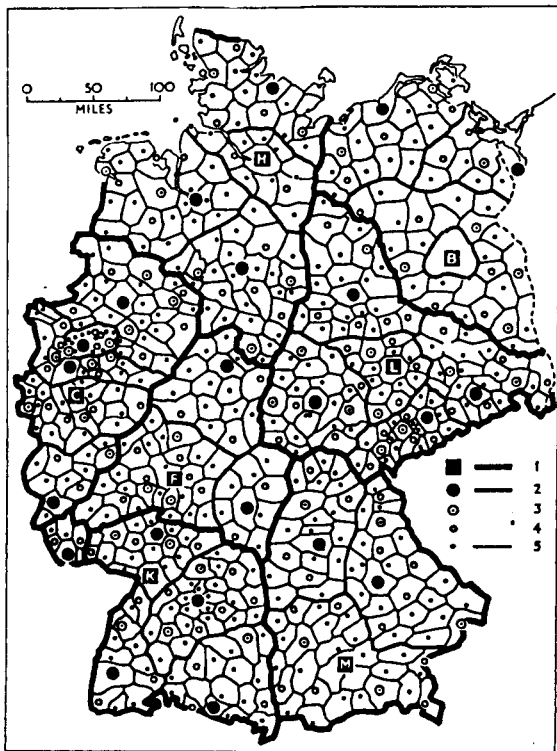
Μια τέτοια περίπτωση είναι και το πρόγραμμα των «Ανοιχτών Πόλεων» που έβγαλε τώρα στον αέρα το ΥΧΟΠ. Βρισκόμαστε για μια φορά ακόμα, μπροστά σε μια καταρχήν απλή και σωστή ιδέα, που όμως η διαστρεβλωμένη περιγραφή της, οι υποθέσεις που τη στηρίζουν και η διαδικασία εφαρμογής της, την απογυμνώνουν από τα χρήσιμα στοιχεία της. Όπως και

στην ΕΠΑ, έτσι και εδώ μια προφανής ανάγκη εκσυγχρονισμού –η βελτιστοποίηση στη χωροθέτηση των κοινόχρηστων εξυπηρετήσεων σε ένα σύστημα οικισμών– ντύνεται με φανταχτερές αναπτυξιακές προθέσεις και τάσεις... σοσιαλιστικής ηθικής: «... για το κτύπημα των ανισοτήτων που συντηρούνται με το διαχωρισμό πόλης και χωριού και για την αποκατάσταση της κοινωνικής δικαιοσύνης» (ΥΧΟΠ, σελ. 6).

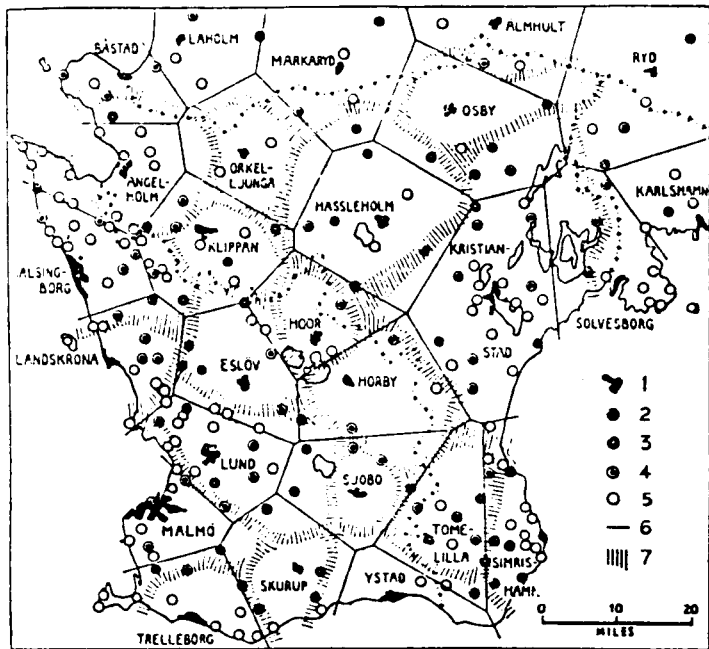
Επωμίζεται λοιπόν η νέα προσπάθεια ευθύνες για υλοποίηση αναπτυξιακών στόχων που αντικειμενικά –όπως και στην ΕΠΑ– βρίσκονται έξω απ' αυτή και που η εφαρμογή τους μπορεί να έχει, ακριβώς τα αντίθετα αποτελέσματα, δηλ. αύξηση των ανισοτήτων (π.χ. Γιουγκοσλαβία, Ολλανδία, Χιλή). Αυτό λοιπόν που εμφανίζεται σαν «νέα ιδέα» το ΥΧΟΠ δεν είναι και τόσο «νέα», ούτε και για την Ελλάδα ακόμη. Εκτός από τις θεωρητικές έρευνες που έχουν γίνει στο ΑΠΘ και στο ΕΜΠ, υπάρχουν αντίστοιχες (όχι βέβαια ίδιες) προτάσεις και σε άλλα παλαιότερα αναπτυξιακά προγράμματα (ΚΕΠΕ 1966, 1978, 5ετες Ν.Δ., το περίφημο Χωροταξικό Δοξιάδη, προτάσεις Υπουργείου Εσωτερικών, 1971, 1981, Υπ. Παιδείας κ.ά) που δημιουργούν ένα, ίσως όχι σωστό, πάντως ιστορικά δεδομένο πλαίσιο. Η άρνηση της ύπαρξής του από το ΠΑΣΟΚ δείχνει όχι μόνο ανιστορικότητα, αλλά και αδυναμία ουσιαστικής κριτικής αντιπαράθεσης.

Η πρόταση όμως αποσιωπά και τις εν ενεργεία ή σχεδόν υλοποιημένες προτάσεις άλλων φορέων που αποτελούν ήδη πολύτιμη εμπειρία. Το Υπ. Παιδείας π.χ. έχει εφαρμόσει από καιρό την τακτική του κλεισίματος ορισμένων Δημοτικών ή Λυκείων που υπολειπορούσαν και την μεταφορά σε κεντρικούς οικισμούς των μαθητών με τα λεωφορεία των τοπικών ΚΤΕΛ (που βέβαια μέχρι σήμερα αδυνατούν να ρυθμίσουν κατάλληλα τα ωράριά τους).

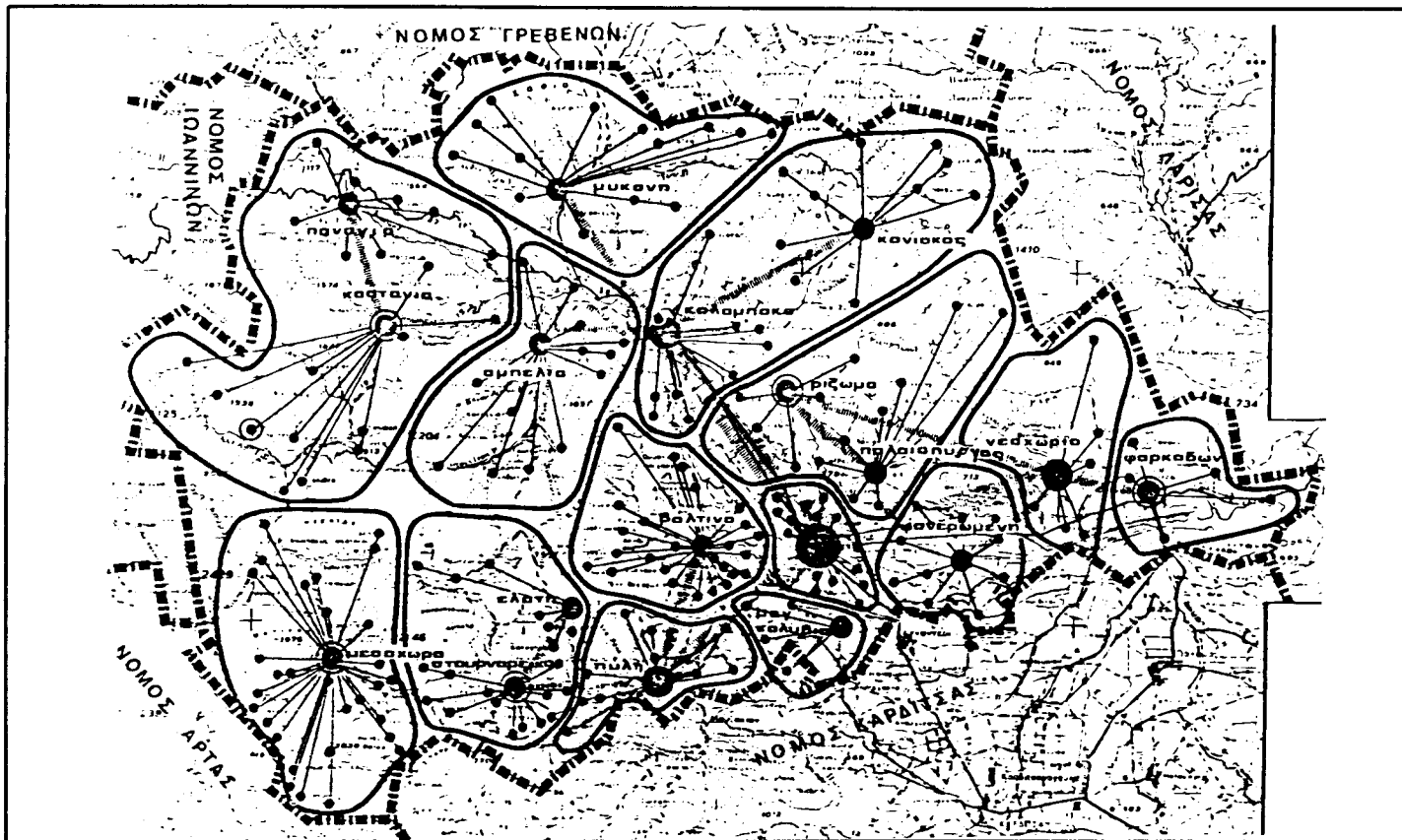
Το Εθνικό Ίδρυμα, δίνοντας μια ιδρυματοποιημένη απάντηση, δημιουργεί μαθητικούς ξενώνες σε κεφαλοχώρια έτσι ώστε οι μαθητές και μαθήτριες Γυμνασίου - Λυκείου των χωριών της οικιστικής ενότητας να αποφεύγουν τις καθημερινές μετακινήσεις. Παραμένει ερωτηματικό γιατί το ΥΧΟΠ χωροθετεί αυτές τις μαθητικές εστίες - οικοτροφεία στα οικιστικά κέντρα 2ου επιπέδου – 20-80.00 κάτοικοι (μαζί με γήπεδα... handball – αλήθεια πόσοι στην Ελλάδα παίζουν handball;) ενώ η σημερινή σωστή πρακτική τα χωροθετεί μαζί με τα Γυμνάσια - Λύκεια δηλ. στο 4ο ή το πολύ 3ο επίπεδο (μέχρι 20.000 κάτοικοι). Και τέλος μια σειρά από υπηρεσίες, όπως π.χ. τα είδη δικαστηρίων, οι αστυνομικές αρχές, οι περιφ. διοικήσεις του Υπουργείου Γεωργίας, ο ΟΑΕΔ κ.ά., έχουν από παλιά για κάθε μεγέθους οικισμού (σε συνδυασμό με έδρα ΟΤΑ) μια αντίστοιχου επιπέδου υπηρεσία, που καλύπτει τις τοπικές ανάγκες. Εκείνο λοιπόν που λείπει τελείως από την πρόταση του ΥΧΟΠ είναι μια εκτίμηση της προηγούμενης εμπειρίας, μερικές ενδείξεις που να πείθουν τον καλοπροαίρετο πολίτη, πρώτο, σε τι

Ειχ.1α

Ειχ.2α.

Ειχ.26.

Εικ.1α Γερμανία. Οι περιφέρειες που πρότεινε ο Christaller το 1949. Τα σύμβολα δείχνουν τα κέντρα (με ιεραρχική σειρά), και τα όρια των περιφερειών, νομών και οικιστικών ενοτήτων.

(πηγή: R.E. Dickinson, *The City Region in Western Europe*, London, Routledge and Kegan Paul Ltd, 1967).

Εικ.1β. Ελλάδα. Ανοιχτές πόλεις Ελληνικής Υπαιθρου. ΥΧΟΠ - 1984.

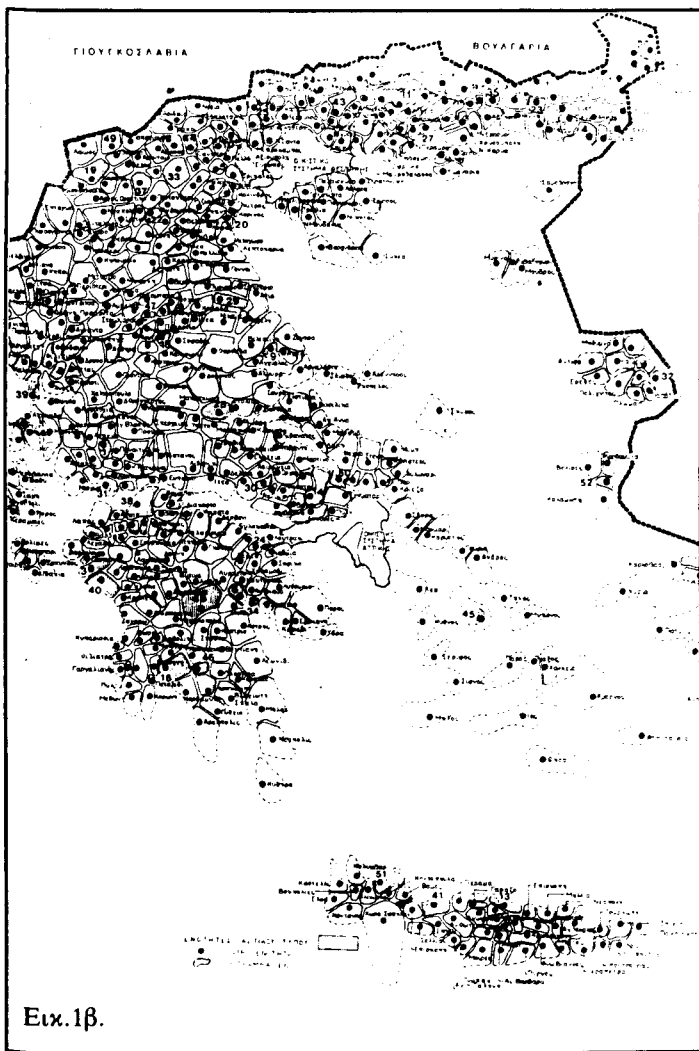
(Πηγή: ΥΧΟΠ, γραφείο Τύπου, *Ανοιχτές Πόλεις Ελληνικής Επαρχίας*, Αθήνα, Μάρτης 1984).

Εικ.2α. Scania, Νότια Σουηδία. Οικιστικά Κέντρα και οικιστικές ενότητες. 1 ως 5 οικιστικά κέντρα με ιεραρχική σειρά, 6 θεωρητικό όριο οικιστικής ενότητας, 7 πραγματικό όριο (όπως καθορίζεται από τις λεωφορειακές γραμμές).

(πηγή: R.E. Dickinson, *The City Region in Western Europe* London, Routledge and Kegan Paul Ltd, 1967).

Εικ.2β. Νομός Τρικάλων. Οικιστικό δίκτυο

(πηγή: ΥΧΟΠ, γραφείο Τύπου, *Ανοιχτές Πόλεις Ελληνικής Επαρχίας*, Αθήνα, Μάρτης 1984).

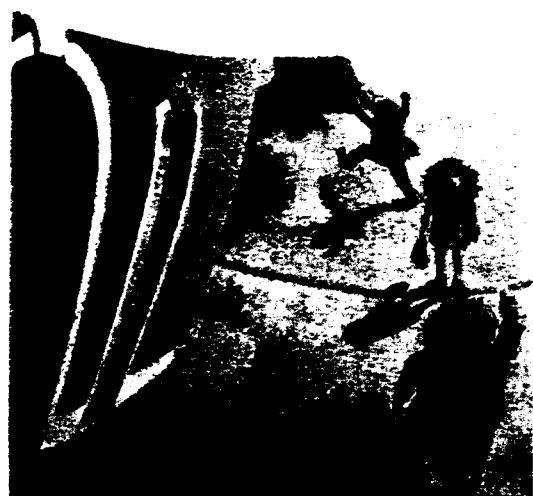
διαφέρει η νέα πρόταση από την ήδη ισχύουσα και δεύτερο, πως θα υλοποιηθούν οι διαφορές –αν υπάρχουν– και τι θα σημαίνει η υλοποίησή τους στον κάθε οικισμό.

Αυτή η έλλειψη διάθεσης για έρευνα και πρωτογενή πληροφορία δεν είναι βέβαια χαρακτηριστικό μόνο του ΥΧΟΠ. Αλλά εκεί λόγω της άμεσης συσχέτισης των αποφάσεων με το γεωγραφικό χώρο, η αδιαφορία αυτή φαίνεται ακόμη εξύτερη. Μια έρευνα π.χ. των λόγων των μετακινήσεων στην επαρχία, από το χωριό στην πόλη –το σημείο ακριβώς που θέλει να «κτυπήσει» η πρόταση Τρίτση και να φέρει την πόλη στο χωριό– πιθανώς να έδινε διαφορετικά αποτελέσματα από αυτά που με τόση σιγουριά θεωρεί δεδομένα το Υπουργείο. Είναι πιθανό λοιπόν οι μετακινήσεις που έχουν σκοπό τις κοινωνικές παροχές και τις διοικητικές επαφές να είναι οι λιγότερο συχνές και οι λιγότερο σημαντικές από τις μετακινήσεις για αγορές και διασκέδαση. Οι κάτοικοι της επαρχίας, κυρίως οι νέοι, βρίσκουν κυριολεκτικά καταφύγιο στην ανωνυμία της μεγάλης πόλης. Και αυτό είναι αποτέλεσμα μιας ιστορικής εξέλιξης των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων στην Ελλάδα και βέβαια δεν αλλάζει με διοικητικές αποφάσεις του τύπου του ΥΧΟΠ. Αν το ΥΧΟΠ θέλει κάποιες αλλαγές στην ιεραρχία του ελληνικού οικιστικού δικτύου, αυτές είναι σίγουρο ότι δεν μπορούν να γίνουν με την απλή επέμβαση στη χωροθέτηση των δημόσιων και κοινωνικών εξυπηρετήσεων.

Η σημερινή μορφή της πολυκεντρικής πρότασης του ΥΧΟΠ θυμίζει, αν δεν προέρχεται κατ' ευθείαν, τη θεωρία των κεντρικών τόπων του W. Christaller (1933), όπως εφαρμόστηκε στη Γερμανία πριν από το Β' Π.Π., και τις μετέπειτα προτάσεις του A. Lösch (1944) Οι προτάσεις βέβαια του Christaller θεωρούσαν σαν «κεντρικό τόπο» μια δυναμική αγορά κι όχι τις ιεραρχικά κατανεμημένες κοινωνικές εξυπηρετήσεις του ΥΧΟΠ. Είχαν όμως τον ίδιο στόχο: μια ιεραρχημένη δομή οικισμών, από το χωριό μέχρι τη μητρόπολη. Οι ομοιότητες των δυο προτάσεων ακόμα και στη σχεδιαστική έκφραση, είναι συναρπαστικές (βλ. σχέδια).

Μια σημερινή λοιπόν ριζοσπαστική ρητορεία, βάζει από το παράθυρο μια τυπικά νεο-κλασική αντίληψη ομοιογένειας και ισορροπίας, όπου, σε κάθε οικιστική βαθμίδα, πρέπει να υπάρχει κάποιος οικισμός - κέντρο, όπου πρέπει να βρίσκονται χωροθετημένες οι αντίστοιχες λειτουργίες, όπου πρέπει οι χρονοαποστάσεις να είναι ίσες, και όπου πρέπει –για να λειτουργεί η λογική του συστήματος– οι κάτοικοι να μετακινούνται με μόνο κριτήριο την απόσταση. Ίσως κάποιος να θεωρήσουν υπερβολική αυτή τη σύγκριση, όμως αυτά φαίνονται να προκύπτουν από την ανάγνωση των κειμένων του ΥΧΟΠ στην Αθήνα, των πρώτων εκθέσεων των νομαρχιών, των απόψεων της Δι- της Χωροταξίας του ΥΧΟΠ.

Τα προβλήματα του νέου προγράμματος του ΥΧΟΠ δεν εξαντλούνται όμως στις γενικές διακηρύξεις και προθέσεις. Τι σημαίνει για το ΥΧΟΠ εξάρτηση οικισμού από άλλον οικισμό και πώς αυτή μετασχηματίζεται διαχρονικά; Ενώ είναι μια έννοια που αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο του προγράμματος, το υπουργείο δεν κάνει τον κόπο να την προσδιορίσει. Έτσι, οι χάρτες, τα υπομνήματα και οι εκθέσεις συντάσσονται με διαισθητικό τρόπο. «Εξάρτηση» μπορεί να σημαίνει ταυτόχρονα διαμετρικά αντίθετες διαδικασίες, όπως: διοικητική υπο-

Επιστολή

Αγαπητά «Σύγχρονα θέματα»,

Δεν θάθελα να κάνω κατάχρηση του χώρου που δίνετε για τις επιστολές. Γι' αυτό με λίγα λόγια θα επανέλθω σε όσα λέει ο κ. Μαδιανός (σελ. 101 του τεύχους 20), υποσχόμενη αυτή νάμαι η... τελευταία αναφορά μου.

1. Δέχομαι τις ευχαριστίες του κ. Μαδιανού για τον διάλογο που αρχίσαμε. Δεν ήταν καθόλου «άθελά μου». Αν ανατρέξει στο τεύχος του Οκτωβρίου-Δεκεμβρίου 1959 των Αρχείων Υγιεινής, θα βρει την πρώτη απόδειξη ότι τον διάλογο αυτόν τον επιδιώξαμε οι συνεργάται μου και εγώ από πολύ παλιά.

Τα πεπραγμένα του Κέντρου παρέχουν, εξ άλλου, στο κεφάλαιο των Εκπαιδευτικών προγραμμάτων και των Δημοσιών σχέσεων, πολλές άλλες αποδείξεις για την συστηματική συνέχιση αυτής της προσπάθειας.

2. Τα λεγόμενα από τον κ. Μαδιανό για άσκηση «πρωτοβάθμιας περίθαλψης χωρίς συμμετοχή της κοινότητας κλπ.» με υποχρεώνουν να του ζητήσω και πάλι να διαβάσει με κάποια προσοχή τα πεπραγμένα του Κέντρου και τις λοιπές δημοσιεύσεις του.

3. Δεν θα αναφερθώ σε όσα λέει για τα στατιστικά δεδομένα, γιατί πιστεύω ότι όποιος θέλει να βεβαιωθεί για το πώς έχουν όντως τα πράγματα, μπορεί να ανατρέξει στα δημοσιευμένα στοιχεία.

4. Συμφωνώ απολύτως με τον κ. Μαδιανό, αφού εκείνος συμφωνεί μαζί μου, πως το Κέντρο Βύρωνος-Καισαριανής δεν εξυπηρετεί, όπως έγραψε στο άρθρο του 100.000 κατοίκους, αλλά περίπου το 10% των κατοίκων που έχουν ανάγκη ψυχιατρικής βοήθειας. Ωστόσο το σημαντικό για μένα είναι ότι υπάρχει ένα τέτοιο Κέντρο στο χώρο μιας κοινότητας που μπορεί να το χρησιμοποιήσει.

Ευχή μου ήταν πάντα να πολλαπλασιασθούν οι Υπηρεσίες αυτού του τύπου· γι' αυτό άλλωστε δημιουργήθηκε το Κέντρο Ψυχικής Υγιεινής.

Ευχαριστώ για την φιλοξενία,
Άννα Ποταμιάνου.

διαίρεση, καθημερινές μετακινήσεις για εργασία σε κοντινή ή μακρινή απόσταση, συχνότητα μετακινήσεων λεωφορείων ή ΙΧ, εμπορική έλξη, κινήσεις προς έδρα παραρτήματος κάποιας υπηρεσίας, βατότητα του οδικού δικτύου, κ.ο.κ. Τέτοιος εμπειρισμός όμως, αν συγχωρείται σε ορισμένες σπουδαστικές εργασίες, δεν μπορεί να είναι αποδεκτός από ένα υπουργείο. Και μάλλον αποτελεί ένδειξη του πόσο και πώς το ΥΧΟΠ υποβαθμίζει τους δεκάδες ικανούς επιστήμονες που απασχολεί.

Μη έχοντας λοιπόν ορίσει τι σημαίνει εξάρτηση, η πρόταση για *οικιστικές ενότητες* παραμένει σχεδιαστική άσκηση επί χάρτου – πέρα από τις γλαφυρότητες του τύπου: «τα χωριά - δορυφόροι αντιμετωπίζονται σαν προάστεια». Θα ήταν πιο απλό οι νέες οικιστικές ενότητες να αποτελέσουν πρόταση διοικητικής αναδιάρθρωσης των ΟΤΑ, για να ενισχυθούν μερικοί δήμοι και να αποτελέσουν δυναμική παρουσία στον επαρχιακό χώρο.

Η τελευταία παρατήρηση θέτει ένα πρόβλημα εφαρμογής ιδιαίτερα σημαντικό: Πέρα από το τεράστιο οικονομικό κόστος, το ΥΧΟΠ είναι υποχρεωμένο να προωθήσει μια σειρά αποφάσεις συντονιστικού χαρακτήρα *σε συνεργασία* με άλλους φορείς και Υπουργεία. Και είναι βέβαια κοινό μυστικό (που αποδεικνύεται κάθε μέρα εμπειρικά) ότι καθένας «τραβάει το δρόμο του» και οι βασικές αναπτυξιακές αποφάσεις δεν βρίσκονται στα χέρια του ΥΧΟΠ. Για παράδειγμα, η χωροθέτηση των «περιφερειακών» ΑΕΙ, γίνεται επί ΠΑΣΟΚ, όπως και επί Δεξιάς, σαν είδος απονομής μεταλλίων στις διάφορες μικρές πόλεις (Χανιά, Ρέθυμνο, Ξάνθη, Βόλος), ενάντια σε όλη τη λογική των «Ανοικτών πόλεων», που θέλει εξυπηρετούμενο πληθυσμό 450.000 κατοίκους για τη λειτουργία ενός ΑΕΙ.

Ένα πρόσθετο σκοτεινό σημείο, σε σχέση με τα «προγράμματα άλλων φορέων», είναι η συνάρθρωση της χωροταξικής πρότασης του ΥΧΟΠ με τα Ολοκληρωμένα Μεσογειακά Προγράμματα (ΟΜΠ) της ΕΟΚ. Είναι γνωστό φυσικά ότι «...εμείς προγραμματίζουμε ανεξάρτητα από την ΕΟΚ. Το 5-ετές του ΠΑΣΟΚ δεν έλαβε καθόλου υπόψη του την ΕΟΚ» (όπως απάντησε εκπρόσωπος του ΚΕΠΕ σε σχετική ερώτηση που του υποβλήθηκε στο 1ο Συνέδριο των Ελλήνων Περιφερειολόγων). Έτσι, οι υπεύθυνοι μπορούν να αντιμετωπίσουν με ψυχρή αδιαφορία τη σπάνια ευκαιρία που προσφέρουν τα ΟΜΠ να συσχετιστεί μια χωροταξική πολιτική με την παραγωγική δομή και τις χρήσεις γης, καθώς και με την προώθηση εναλλακτικών μορφών οργάνωσης του ελληνικού αγροτικού χώρου.

Σε άλλες συνθήκες μια τέτοια διακήρυξη, που αφορά το σύνολο των ελληνικών οικισμών, θα είχε ανοίξει κάποιο διάλογο, τουλάχιστον μέσα από το ΤΕΕ, τον ΣΑΔΑΣ, συλλόγους, Δήμους ή ιδιώτες – που, σε άλλους καιρούς, ήταν λαλίστατοι. Σήμερα το χωροταξικό πρόβλημα της χώρας δεν φαίνεται να απασχολεί κανένα. Ίσως γιατί οι κατά καιρούς διακηρύξεις του ΥΧΟΠ δεν πείθουν πολλούς για τις πιθανότητες υλοποίησής τους. Ή ακόμα γιατί η στασιμότητα στην πολιτική και στις ιδέες αποτελεί ευπρόσδεκτη λύση για τους κρατούντες, που την αναπαράγουν ως διαχειριστές του κενού λόγου, της ρουτίνας και της μιζέριας. Απέναντι όμως σε μια κυβέρνηση και σ' ένα Υπουργείο που το πραγματικά καινούριο την τρομάζει, το διαφορετικό την απειλεί και η ουσιαστική κριτική θεωρείται υπονόμηση, επείγει η κοινωνική ενεργοποίηση όσων δεν εναπαύονται σε συμπληρωματικούς ρόλους. ■

